پەسنکردنی ئەسپێکت و لێکچوون و جیاوازیی لەگەڵ تێنس و مود لە زمانی کوردیدا

خۆشناو عەزیز حەمەئەمین

بەشی زمانی کوردی، کۆلێژی پەروەردەی بنەڕەت، زانکۆی ڕاپەڕین، هەرێمی کوردستان، عێراق

پوختە

ئەم توێژینەوەیە بۆ کاتیگۆریی ئەسـپێکت، یا جەختکردنەوەی باری سـەرنج لە بارودۆخی دەربڕاو، هەروەها لێکچوون و جیاوازیی لەگەڵ تێنس و مود تەرخانکراوە، واتە خستنەڕووی لایەنی ڕێزمانی و بونیاتی واتایی "ئەسپێکت" لە زمانی کوردیدایە، لە ئەم پێناوەشدا زۆر لایەن و بابەت دەبنە کەرەستەی توێژینەوەکە، تاوەکو پشتبەست بە یاسا جیهانییەکان جەخت لە لایەنی مۆرفۆلۆژیکەڵی/ وشەسازییانە، سینتاکتیکی و واتایی کاتیگۆریی ئەسپێکت بکرێتەوە، چونکە کوردی زمانێکی تێنسییە وەك ئەوەی ئەسپێکتی بێت، بەڵام ئەمە ئەوە ناگەیەنێت، ئەسـپێکتی نییە، بەڵکو ئەوە ڕاسـتییەکە و یەکلاکراوەتەوە. هۆی هەڵبژاردنی ئەم ناونیشـانە ئەوەیە، کە ئەمڕۆ زمانەکان شـیدەکرێنەوە و پەسـندەکرێن، تا توخم و دروسـتەی کردارەکانیان بخرێتەڕوو، بەڵام باسـکردن لە ئەسـپێکتی کوردی لە توێژینەوەی سـەربەخۆدا دەگمەنە، بۆیە ئەنجامدانی ئەم کارە، لەگەڵ هەندێک بابەتی نزیکی دیکەدا بە پێویست زانرا. بۆ ئەنجامدانی ئەم توێژینەوە و گەیشتن بە ئەنجامە دیاریکراوەکان ڕێبازی نوسینەوەی (پەسنیی شیکارانە) پەیڕەوکراوە، هەروەها بۆ دەستەبەرکردنی سەرجەمی کەرەستە و نموونە بەکارهاتووەکانیش سوود لە زمانی ئاخاوتنی ڕۆژانەی قسەپێکەرانی (زمانی کوردی ــ زاری نێوەڕاست ــ شێوەزاری سلێمانی)، لەگەڵ سـەرچاوە بەکارهاتووەکانی ئەنجامدانی کارەکە وەرگیراوە. دروسـتەی پار و بابەتەکانیشی، جگە لە پێشـەکی، کە دەسـتپێکێکە بۆ چوونە نێو باسـەکەوە، بەسـەر سێ پاردا دابەشکراوە: لە پاری یەکەمدا سەرەتایەک دەربارەی ئەسپێکت و بنەماکانی کارکردنی باسکراوە. پاری دوهەم: بۆ دروستەی ئەسپێکت و چەند بنەمایەکی دیکەی تایبەتکراوە، لە پاری سێهەم و کۆتاییشدا لێکچوون و جیاوازیی ئەسپێکت لەگەڵ تێنس و موددا نیشاندراوە، لە دوا پەڕەکانیشدا ئەنجامە بەدەستهاتووەکان و سەرچاوەکان خراونەتەڕوو.

وشە سەرەکییەکان: کاتیگۆری، ئەسپێکت، تێنس، مود، بارودۆخ.

پێشەکی

کاتیگۆرییەکانی کردار ناوبەند پێوەندن، بە جۆرێک زۆرجار ناونان، یاخود دیاریکردنی سنور، ئەرک و ڕۆڵی هەریەکێکیان کارێکی سرک و ئاڵۆز دەبێت، بە نموونە لە بارەی بیچم/ فۆڕمێکی دیاریکراوی، وەک (هات)ـەوە دەشێت، لە چەندین باری سەرنجەوە قسەبکرێت، بە جۆرێک: لە باری سەرنجی >>ئەسپێکت ــــ Aspect<<ــــەوە، ئەسپێکتی پێرفێکتیڤە، لە باری سەرنجی >>تێنس/ تاف ــــ Tense<<ــەوە، کرداری ڕابردووە، لە باری >>موداڵێتی ــــ Modality<<شەوە، موداڵێتیی هەقیقەتە، سەبارەت بە >>ماوە ـــ Space<<ش، ئەوا خودی کردەکە، وەک >>دەستکەوت ـ Achievement<< مامەڵەدەکات، هەروەها لە لایەکی دیکەشەوە پشت بە ئەو ماوەیە دەبەستێت،کە لێیەوە هاتووە، لە کاتێکدا >>کات ـــ Time<< توخم و یەکەی هاوبەشە لە نێوان هەریەک لە ئەو کاتیگۆرییانەدا، هەر بۆیە سەرلێتێکدان و تێکچرژانێک بە درێژایی توێژینەوەکان سەرهەڵدەدات.

پشـتبەسـت بە ئەو ڕاسـتییەی خرایەڕوو، ئەم توێژینەوەیە، وەک سـەرەتایەک و چوونە نێو بابەتەکانی کرداری کوردییەوە ئەنجامدراوە، کە خوێنەر بە تایبەتمەندییەکی کردار لە زمانەکەیدا ئاشنادەکات، چونکە بناخەیەک بۆ شیکردنەوە و پەسنکردنی کاتیگۆریی ئەسپێکت، لەگەڵ چۆنیەتیی دەرکەوتنی و بەراوردکردنی بە دوو کاتیگیۆری دیکەوە لە زمانەکەیدا دەخاتەبەردەست. بە واتا ئەم کارە بۆ "پەسنکردنی ئەسپێکت"، یا کردنەوەی دەرگایەکی گفتوگۆ لە بارەیەوە تایبەت و تەرخانکراوە، لە پێناو دیاریکردنی سنور و مەودا و چۆنیەتیی کارکردنی و جۆر و بنەماکانی لە زمانی کوردیدا، چونکە کوردی زمانێکی تێنسییە وەك لەوەی ئەسپێکتی بێت، لە ئەمەشدا لە ئینگلیزی دەکات، بە پێچەوانەی ڕوسییەوە، کە تا ڕادەیەکی زۆر زمانێکی ئەسپێکتییە، بەڵام ئەمە واتای ئەوە نادات، کە کوردی ئەسپێکتی نییە، بەڵکو ئەوە ڕاستییەکە و بڕاوەتەوە، بۆیە لە پێناو نیشاندانی ئەم لایەنە ژمارەیەك لە فۆڕمی تێنسی- دیاریکراو لە کوردیدا دەخرێنەپێشچاو، کە ڕاستەوخۆ جەخت لە سەرەتا، ناوەڕاست و کۆتایی بارودۆخەکان دەکەنەوە.

گۆڤاری زانکۆی کۆیە بۆ زانستە مرۆڤایەتی و کۆمەڵایەتییەکان، بەرگی ٨، ژمارە ٢ (٢٠٢٥)
ڕێککەوتی وەرگرتن ١٣ حوزەیرانی ٢٠٢٤، پەسەندکردن: ٤گەلاڕێزان ٢٠٢٤
توێژینەوەی ڕێکخراو: لە ١١ ڕەزبەر ٢٠٢٥ بڵاوکراوەتەوە.
ئیمەیڵی توێژەر: khoshnaw.aziz@uor.edu.krd
مافی چاپ و بڵاوکردنەوە © ٢٠٢٥ خۆشناو عەزیز حەمەئەمین، گەیشتن بەم توێژینەوەیە کراوەیە لە ژێر ڕەزامەندی - CC BY-NC-ND 4.0

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v8n2y2025.pp63-72

هۆی هەڵبژاردنی ناونیشانەکە: کاتیگۆرییەکانی کردار و ژمارە و چۆنیەتیی دەرکەوتنیان، لە ئەو بابەتە گرنگانەیە، کە لە ئەمڕۆی زمانەوانیدا گرنگی و بەهای خۆیان هەیە، یەکێک لە ئەوانەش ئەسپێکتە، بەڵام وەک زۆر بابەتی دیکە لە زمانەوانیی کوردیدا بایی پێویست لای لێنەکراوەتەوە و کەمتر دەستی بۆ براوە، ئەوەی هەیە لە ئێرە و لە ئەوێدا، یاخود لە چوارچێوەی کاری دیکەدایە، نەک بەرهەمێکی سەربەخۆ، تەنانەت زۆرجار تێکەڵکراوە، یاخود پتری ئەو کارانە بۆ مۆرفیمەکانی گەیاندن و نواندنی ئەسپێکت تایبەتکراون، نەک پەسنکردنی کاتیگۆرییەکە و چۆنیەتیی نواندنی و بەراوردکردنی، بۆیە لە پێناو توێژینەوەی زانستییانەدا، هەروەها کردنەوەی دەرگایەکی گفتوگۆ بۆ نیشاندانی باری سەرنجی پێچەوانە و جیاواز پێویستبوو ئەو کەلێنە پڕبکرێتەوە، کەواتە دەشێت هۆکاری هەڵبژاردنی ئەم ناونیشانە بۆ ئەو پێویستییە هەنووکەییە بگەڕێتەوە، کە بۆ تەواوکردنی بوار و بابەتەکانی زمانەوانیی کوردی دەبێت ئەنجامبدرێت.

سنور و کەرەستەی توێژینەوەکە: لە ئەنجامدانی ئەم کارەدا شێوەزاری (سلێمانی) لە دیالێکتی کوردی ناوەڕاستدا بە سەنگی محەک دانراوە و نموونە و داتاکانی لێوەرگیراوە، بە جۆرێک ئەم نموونانە لە زمانی ئاخاوتنی ڕۆژانەی ئەو سنورە هێنراونەتەوە، تا ڕوونکردنەوە و پەسنکردنەکان بسەلمێنرێن، بە واتا نموونەکان بۆ ئەو داتایانەن، کە نەخشەی بنەڕەتیی بەکارهێنانی دروستەی ئەسپێکت و کرداری ئەسپێکتی لە زمانی کوردیدا دەکێشن.

ڕێبازی توێژینەوەکە:بۆ هێنانەدی ئەنجامە دیاریکراوەکانی توێژینەوە لە کاتیگۆریی ئەسپێکت لە زمانی کوردیدا، هەروەها لێکچوون و جیاوازیی لەگەڵ کاتیگۆرییەکانی دیکەی کردارشکاندنەوەدا، ڕێبازی پەسنیی شیکارانە بەکاربراوە، کە دوای کۆکردنەوەی داتا بە شێوەیەکی بابەتییانە هەوڵدراوە بابەتەکان بە جیا لە ڕووی چەندیەتی و چۆنیەتییەوە ڕوونبکرێنەوە، پاشان بەپێی پێویستی ئەو بابەتانە، نموونەیان بۆ بهێنرێتەوە.

ئامانجی توێژینەوەکە: ئامانجی ئەم توێژینەوەیە پەسنکردنی لایەنی ڕێزمانی و بونیاتی واتایی و مەبەستی کاتیگۆریی ئەسپێکتە لە زمانی کوردیدا، کە لە پاڵ کاتیگۆرییەکانی "تێنس، مود و کات"دا پەیوەست بە فۆڕمی کردارەوە و لە سنوری کردار توێژینەوەیان لە بارەوە دەکرێت، بە جۆرێک تێیدا پشتبەست بە یاسا جیهانییەکانی بواری زمانەوانی جەخت لەسەر لایەنی مۆررفۆلۆژیکەڵی / وشەسازییانە، سینتاکتیکی و واتایی ئەسپێکت لە زمانی کوردیدا دەکرێتەوە، بۆیە ئەم کارە هەنگاوێک دەبێت ڕووەو دانانی بنەمای زانستی لە نێو توێژینەوە زمانەوانییەکاندا، چونکە هەوڵدەدات پێوانە بۆ ناساندن و شیکردنەوەی زانستییانەی چۆنیەتیی نواندن و جۆرەکانی ئەسپێکت، لەگەڵ بەراوردکردنی بە تێنس و مود بدۆزێتەوە.

گرنگیی توێژینەوەکە: گرنگیی کارەکە لە ئەوە دایە، کە بۆشاییەکی گەورەی لە بواری توێژینەوە لە دروستەی کرداردا پڕکردووەتەوە، چونکە وەک ئەوەی بزانرێت، تاوەکو مێژووی نوسینی، دەگمەنە بە شێوەیەکی وەها باس لە وردەکارییەکان و پەسنکردنی ئەسپێکت و دروستەی کرداری ئەسپێکتی، لەگەڵ نیشاندانی لێکچوون و جیاوازیی لەگەڵ کاتیگۆرییەکانی دیکەی کرداردا کرابێت، تایبەت لە شێوەی سلێمانی کوردیی ناوەڕاستدا.

خستنەڕووی پرسیارەکانی توێژینەوەکە: لە ئەم توێژینەوەیەدا زۆرتر جەخت لە بارەی ئەو پرسیارانەوە کراوەتەوە: ئەسپێکت، سەرباری پەسنکردن و ناساندنی، چ پێوەندییەکی بە تێڕوانین لە بارودۆخی ناوەکیی کردارەوە هەیە؟ بە واتا کاریگەریی بەسەر ڕەفتاری بارودۆخ و کردەکان لەگەڵ کاتدا چۆن دەردەکەوێت، یا بە چ شێوازێک لێکدەدرێتەوە؟ لەگەڵ چۆنیەتی و جۆرەکانی دەرکەوتن و نواندنی ئەسپێکت لە دروستەی کرداری کوردیدا چۆنە، و لەسەر کام بناغەیە دامەزراوە؟ هەروەها تێکچڕژان و تێکەڵبوونی ئەسپێکت، لەگەڵ کاتیگۆرییەکانی تێنس و موددا چۆنە؟ و پشتبەست بە چ پێوەرێک هێڵێکی جیاکەرەوە لە نێوانیاندا دەکێشرێت؟

دروستەی توێژینەوەکە: جگە لە ئەم پێشەکییە و پوختە ، کە وەک دەروازەیەک بۆ چوونە نێو باسەکەوە پێشکەشکراون، هێنانەدی ئامانجەکە وایخواستووە، کە بەپێی پلانێک بەسەر سێ پاردا دابەشبکرێت، بە ئەم شێوەیە:

پاری یەکەم: لە ژێر ناونیشانی "**سەرەتایەک لە بارەی ئەسپێکت و بنەماکانی کارکردنییەوە**"دایە، کە تێیدا زاراوە و چەمکی ئەسپێکت، لەگەڵ گرنگترین تایبەتمەندییەکانی، هەروەها ڕوانین و ڕاڤە بۆ ئەم کاتیگۆرییە و جۆرەکانی، پاشان پێڕەو / سیستەمی کارکردنی خراونەتەڕوو.

پاری دوهەم: بۆ "**دروستەی ئەسپێکت و چەند بنەمایەکی دیکەی**" تەرخانکراوە، بە جۆرێک هەوڵدراوە لە: ئەکشنسات و ئەسپێکت، پێرفێکتیڤ و ئیمپێرفێکتیڤ و تایبەتمەندییەکانیان، لەگەڵ بارودۆخی چرکەساتی، و نیشاندانی ئاڕاستەکراو و لەخۆگرتن، هەروەها تایبەتمەندیی ئەسپێکتی بتوێژرێتەوە.

پاری سێیەم و کۆتاییش، "**لێکچوون و جیاوازیی ئەسپێکت لەگەڵ تێنس و موددا**" دەگرێتەوە، کە تێیدا ناوبەند پێوەندیی و کارلێککردنی هەریەک لە کاتیگۆرییەکانی "تێنس و مود" لەگەڵ ئەسپێکتدا بە نموونە و لێکدانەوەی پێویستەوە، ڕوونکراونەتەوە.

خستنەڕووی گرنگترین ئەنجامە بەدەستهاتووەکان، و ڕیزکردنی سەرچاوە سوودلێوەرگیراوەکان بە دوای یەکدا، لەگەڵ پوختەی توێژینەوەکە دەبنە کۆتایی ئەم هەوڵە.

١. سەرەتایەک لە بارەی ئەسپێکت و بنەماکانی کارکردنییەوە

لە ئەم پاری یەکەمەدا، وەک دەستپێک بە کورتی ئاماژەدان بە ئەسپێکت، لەگەڵ چەند زاراوە و بنەمایەکی بەپێویستدەزانرێت، چونکە ڕاستەوخۆ پێوەندییان بە بنەما و کارکردنی ئەسپێکتەوە هەیە، بۆیە ئەم پارە وەک سەرەتایەک بۆ چوونە نێو بابەتەکانی ئەسپێکت و چۆنیەتیی بەکارهێنان و پەسنکردنییەوە تەرخاندەکرێت، لەگەڵ هەندێک لایەنی بنجی و بنەڕەتیی دیکە، کە بۆ مەبەست و پەیامەکانی ئەم توێژینەوەیە، هەروەها پەیکاڵ لەگەڵ بەرنامە و پێرستەکەیدا، ئەم پارە دەبێت بە پێویستییەک، یاخود مەرجێکی پێشەکی بۆ توێژینەوە و بە دواداچوون.

١.١ زاراوە و چەمکی ئەسپێکت

زاراوەی ئەسپێکت، بە واتای "ماوەی ڕوودانی کردار" دێت (قادر، ٢٠٠٣: ٦٣)، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت، کە دیاریکردنی ئەسپێکت لە بواری "باری سەرنج" یان "جۆری بارودۆخ" و "چالاکی، جەختکردنەوە و گرنگیپێدان"، جێبەجێدەکرێت، بە ئەمەش هاوتادەبێت بە "vid"ی ڕووسی، کە بە شێوەیەکی مێژوویی بۆ زاراوەی لاتینی "vider"دەگەڕێتەوە، کە بە واتای "to see" واتە "بینین" دێت، کە دەکاتە "دونیابینی"، هەروەها زاراوەی یۆنانی "Eidos" بە واتای ئەوەی، کە دەبینرێت، لە

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v8n2y2025.pp63-72

فۆرم/ بیچم، شـــــــکڵ و قەوارەوە (حەمەئەمین و ئەحمەد، ٢٠١٩: ١٢ ـــــــ ١٣)، بە لای (Porzig, 1927: 152)ـەوە، ئەسپێکت وا دەبینرێت وەك ئەوەی، جەختکردنەوە و باری ســـەرنج لە بارەی بارودۆخی دەربڕاوەوە بێت، لە تێڕوانینەکانی Comrie, 1976: (3)یشـــەوە ئەســـپێکت بریتییە لە "ڕێبازی باری ســـەرنجی جیاواز لە بونیاتی کاتی پێکهاتەی بارودۆخێك"، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت، ئەســـپێکت وەک کاتیگۆرییەکی ڕێزمانی کردار، ئاماژە بۆ چۆنیەتیی دەربڕینی کاتێک دەکات، کە تێیدا ڕووداوێک یا بارێک ڕوویداوە (Leech, 2006: 13).

٢ .١ ئەسپێکت (ڕوانین و ڕاڤە)

ئەســـپێکت، ڕێگەی جیاوازە بۆ پەســـنکردنی پێکهاتەی ماوەی ناوخۆیی بارێک (Comrie, 1976: 3)، یاخود کاتیگۆرییەکە ماوەی ڕوودانی کردار لە ئێستـا، ڕابردوو و ڕانەبردوودا دەخاتەڕوو، مەبەســتیش لە مـاوە: ســـەرەتا و کۆتایی، تەواوبوون و تەواونەبوون، یان درێژەکێشـان دەگرێتەوە، ئاشـکرایە ڕوودان و کارکردن سـەرەتا و دەستپێکردنی هەیە، کە دەشێت تا کاتی گوتن تەواوبووبێت، یان تەواونەبووبێت (قادر، ٢٠٠٣: ٦٣)، کەواتە ئەسپێکت ئەوەیە، کە چۆن سەرنج لە باری چالاکییەک دەدەین، کە لە ڕستەیەکدا باسدەکرێت، بە نموونە کاتێک دەگوترێت:

١) شێنێ هێشتا لە سلێمانی دەخوێنێت.

ئەو لە کاتی ڕابردوو، و تا کاتی قسەکردنیش هەر لە سلێمانی دەخوێنێت.

٢) وا بولبولەکە خەریکە مرداردەبێتەوە.

هێشتا مردارنەبووەتەوە، دەتوانیت بە ساغی بیبینیت

کەواتە لە ئەسپێکتدا ڕووداو هێشتا تەواونەبووە، یا ماوە لە نێوان ڕووداوەکاندا هەیە، بۆیە پێویستە لە تێنس ـــــ Tense جیابکرێتەوە، چونکە تێنس، بریتییە لە شوێنی ڕێزمـانی لە کاتـدا، هەرچەنـد لە هەنـدێـک زمـانـدا ئەم دوو کاتیگۆرییە بە قووڵی تێکەڵکراون، بەڵام لە زمانی کوردیدا وەک زمانی ئینگلیزی دەکرێت، جیابکرێنەوە، ئەگەر بە ئەو ڕوونیەش نەبێت، کە لە زمانی ئینگلیزدا هەیە (میراودەلی، ٢٠٠٧: ١٣٠)، وەک ئەوەی لە بابەتەکانی داهاتوودا ڕوونتردەبێتەوە.

بە گشتی زاراوەی ئەسپێکت لە ئەمڕۆی زانستی زماندا دوو جۆرە بەکارهێنانی هەیە، لایەنی بەر تەسک، کە ئاماژە بۆ کاتیگۆریی ڕێزمانی دەکات، واتە ئەوەی بە دروستە (Structure)ی بارێک، یاخود هەڵوەستەیەکی قسەکەرەوە پێوەندیدارە، لەگەڵ لایەنی فرەوان، کە ئەمەیان لایەنی لێکسیکۆن و بیرەکەی بەخۆیەوەدەگرێت (Asher, 1994: 240)، ئەم تێڕوانینە سنور و مەودای ئەسپێکت بەرفرەوانتردەکاتەوە، بە جۆرێک لە بری ئاستی دروستە و ڕێزمانی، ئاستی فەرهەنگیش دەگرێتەوە، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت، هەر کردارێک سەرباری ئەوەی لە لایەنی ڕێزمانییەوە ئەسپێکتی هەیە، ئەوا لە لایەنی فەرهەنگیشەوە ئەسپێکتی هەیە، ئەوەش وەک >>تێلیک ـ Telic<< و >>ئەتێلیک ـ Atelic<<، واتە >>ڕووداوی سنوردارکراو<< و >>ڕووداوی سنوردارنەکراو<<، بۆ نموونە:

٣) باپیر ڕایکرد.

٤) باپیر پێنج کیلۆمەتر ڕایکرد.

کرداری (ڕاکردن) لە هەردوو ڕســـتەکەدا، کردارێکی داینامیکییە، ئەگەرچی لە لای دروستەوە هەمان شتن، بەڵام لە ڕستەی (٤)دا دەربڕاوی (پێنج کیلۆمەتر) هاتووە، کە کردارەکەی ســـنوردارکردووە، کەچی هەمـان کردار لە ڕســـتەی (٣)دا سنوردارنەکراوە (عەبوزێد، ٢٠١٢: ٢٥).

لە دوای ئەم ڕوونکردنەوانەوە دەشێت، کە باوترین تێڕوانین بۆ ئەسپێکت، لە نێوەندی زانایانی بواری ئەســـپێکتی هاوچەرخ/ مۆدێرندا ئەوە بێت، کە لەســـەر ڕوانین و بۆچوونەکانی (Holt, 1943: 6)ـــــەوە بیناکراوە، بە جۆرێک دەڵێت: زۆر لە زمانزان و قوتابخانەکان جیاوازی لە نێوان ئەســـپێکت و کردەدا دەکەن، تەنیا دوو ئەســـپێکت پەســـەنددەکەن. ئەوانەش بریتین لە پێرفێکتیڤ و ئیمپێرفێکتیڤ. کەســـانی دیکە، بۆ نموونە، Lyons و Comrie، هەندێك ئەســـپێکتی دیکەش دەخەنە ســـەر ئەو ئەسپێکتانە، بۆ نموونە، نەریت ـ Habitual، ستەیتیڤ ـ Stative، دووبارەبوونەوە ـ Iterative و ... تاد .

بە ئەم شـــێوەیە دەشـــێت، ئەســـپێکت ئەو کاتیگۆرییە بێت، کە لە ماوەی ڕوودانی کرداردا بەکاردێت، بۆیە دەکرێت، بگوترێت: پێواژۆیەکی ڕێزمانی کردارە (مۆرفۆلۆژی و ســینتاکسی ـ)یانە ماوەی ڕوودان بە ڕێکوپێکی دیاریدەکات، بەشـێکیان نیشـانەی ڕێزمانین ـــــ Grammar Marks، هەروەها بەشێکیش ئەسپێکتی فەرهەنگی، کە جۆرێکە لە کاریگەریی مـاوەی ناوخۆیی کردار، بەرچـاوترین ڕێگەش لە پەیکاڵکردنی ئەسپێکتدا لە نێوان پێرفێکتیڤ و ئیمپێرفێکتیڤدایە.

٣ .١ تایبەتمەندییەکانی ئەسپێکت

بە گشـــتی لە دیدی ئەم توێژینەوەیە ئەســـپێکت لەگەڵ تێنســـــدا ناوبەند پێوەندە، هەروەها لە ڕێگەیەوە دەزانرێت، کە ئایا بارودۆخی باســـکراو بە تەواوی کەوتووەتە پێش کاتی ئێستـا، یان دەشێت لەدوای ئەویشەوە بەردەوامی هەبێت، کەواتە دەشێت مەبەست لە ئەسپێکت ئەو ڕێگە جیاوازەبێت، کە بۆ تێڕوانین لە بونیاتی ناوەکیی کاتی بارودۆخەکان بەکاردەهێنرێت (Comrie, 1976: 10)، لە ئەمەشـەوە دەشێت سـەبارەت بە تایبەتمەندی و ئەدرگارەکانی ئەم کاتیگۆرییە، ئەمانە دیاریبکرێن:

1) پێڕەوێکی داخراون، بە واتا لە هەر زمانێکدا ژمارەیان ســـنوردار و ئەندامی تازە بەخۆناگرن، بۆیە بەر پۆلی داخراو دەکەون.

2) ئەسپێکتە مۆرفۆلۆژیکەڵییەکان، وەک فۆرم دانەیەکی وشەگۆڕن، بە واتا لە چوارچێوەی فۆرمی کرداردا دێنەئاراوە.

3) ماوەیەك لەکات دەنوێنن.

4) لەگەڵ تێنس، یاخود کاتی ڕێزمـانی کردار و شـــێوازە جیـاوازەکانیـدا پێکەوەدێن.

5) مـاوەی ڕوودان بە ڕێکوپێکی دیاریـدەکەن، بەتایبەت لە وردکردنەوەی ماوەدا.

6) دەرخەر و گەیەنەری واتای کردارن، تەنانەت لە ئەو فۆرمـانەشـــدا کە دەرناکەون، چونکە لە نێو فۆرمی کرداردا تواونەتەوە، لە ئەم ئاســـتەشـــدا بە (Generic) ناسراون، بە جۆرێک لە ئەم بارەدا ســـیمای هەمیشـەیی و نواندنی بار لەکرداردا دەبێت بە ئەسپێکت (بڕوانە: قادر، ٢٠٠٣: ٦٦).

٤ .١ جۆرەکانی ئەسپێکت

پشتبەسـت بە پێناسـە و تێڕوانینەکان لە بارەی ئەسـپێکتەوە دوو جۆرە ئەسپێکت لە زماندا جیاکراونەتەوە، یەکێکیان بەندە بە فەرهەنگ و بیرکردنەوەوە، و ئەوی دیکەش بە نیشانەی ڕێزمانییەوە، کە دەشێت بە ئەم شێوەیە بخرێنەڕوو:

ئەسـپێکتی فەرهەنگی: ئەسـپێکتی فەرهەنگی، زاراوەیەکە ئاماژە بۆ ئەو توخم و یەکانە دەکات، کە وەك ئـاماژەکەر ڕەفتـاردەکەن، زۆرجـار هەر دانەیەك لەوانە ئـاماژە بۆ دانەیەك یان یەکێکی دیکە لە بەشـــێکی ڕووداوی دیاریکراو دەکات، کە لە

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v8n2y2025.pp63-72

تەواوکەرەکانیاندا ناویان هاتووە (Freed, 1979: ix)، بیری سەرەکی ئەسپێکتی فەرهەنگیش بۆ زانا (کۆمری ـــــ Comrie) دەگەڕێتەوە، کە باسی لە ئەسپێکتی نەگۆڕی کرداری ـــــ Inhernt Aspect Verb کردووە (Comrie, 1976: 41)، بە گشتی ئەو جۆرە ئەسپێکتە بە واتای ناوخۆی کردار، یا فەرهەنگی کردارەوە پێوەندیدارە.

لە هەمو زمانێکدا لە بری ئەسپێکتی ڕێزمانی، کە تایبەت بە دروستەی کردارن، ئەوا ئەسپێکتی فەرهەنگیش لە هەمان کاتدا بوونیان هەیە، بە جۆرێک ئەو کردارانەی داینامیکین کردەیەکیان تێدایە، کە ئەو کردەیە بۆ بارێک، یا ڕەوشێکی داینامیکی بەکاردەهێنرێت، هەروەها باری هەمیشەیی لەگەڵ کرداری ستاتیکدا بەکاردەهێنرێت، بۆ نموونە:

٥) قەندیل بەرزە.

کرداری ئەم ڕستەیە ستاتیکە، بۆیە ڕوودان هیچ جووڵەیەکی تێدا نییە، بەڵکو بارێکی هەمیشەیی نیشانداوە، کە لە تێڕوانینی (ئەبوبەکر عومەر قادر)ـەوە فۆڕمی {ـە} ئەسپێکتە، کە لە بارەیەوە دەڵێت: یەکێک لە ئەرکەکانی ئەسپێکت خستنەڕووی بارێکە لە کاتێکدا، کە دەشێت ئەو بارە هەمیشەیی بێت، وەکو ڕستەی (٥)، یاخود کاتی (قادر، ٢٠٠٣: ٦٥)، بۆ نموونە:

٦) ئەمڕۆ کەشوهەوا خۆشە.

باری کردار تەنیا لەسەر هەڵبژاردنی کردار ناوەستێت، بەڵکو بە هەندێک توخم و ئەلەمێنتی دیکەی دروستەکانەوە پێوەندیدارە، ئەمەش بە هۆی ئەوەی ناوبەند پێوەندیێک/ پێوەندییەکی ناوەکی لە نێوان واتای کردار و چەندیەتیی تەواوکەرەکانی کرداردا هەیە، کەواتە کردارەکان لەسەر بنەمای یەکە پێکهێنەرە سینتاکسییەکان لە ڕستە جیاوازەکاندا ئەسپێکتی فەرهەنگی جیاوازییان هەیە، بۆیە ئەم ئەسپێکتە بە هۆی هاتنی پێکهێنەری سینتاکسییەوە دەستنیشاندەکرێت (Asher, 1994: 241).

٧) باپیر هات.

٨) باپیر بۆ زانکۆ هات.

ئەگەر سەرنجی ئەم ڕستانە بدەین، ئەوا لە ڕستەی (٨)دا دەربڕاوی (بۆ زانکۆ) هاتووە، کە ڕوودانی کردارەکەی سنورداركردووە، هەر لە ئەم ڕوانینەوەیە، کە (سانیا جەبار عەبوزێد) لە پەراوێزدا ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە، ئاوەڵکردارییە کاتییەکانش هەر ئەسپێکتی فەرهەنگین (بڕوانە: عەبوزێد، ٢٠١٢: ٣٧)، بۆ ڕوونکردنەوەی پتر ئەم نموونانە دەهێنینەوە:

٩) شێنێ گەڕایەوە.

١٠) شێنێ لە شەودا گەڕایەوە.

لە ڕستەی (١٠)دا بە هۆی کەرەستەی سینتاکسیی دیکەوە، کە ئاوەڵگوزارە یاخود فرێزی ئاوەڵکرداری کاتی (لە شەو)دایە ڕوودانی کرداری (گەڕایەوە) سنوردارکراوە.

ئەسپێکتی ڕێزمانی: کردار، پێکهاتووی سینتاکسییە ـــ Syntactic Construct، و دروستەی کردار لە چەندین توخم و ئەلەمێنت پێکدێت، یەکێک لە ئەوانە، ئەسپێکتە، کە ئەرکی جەختکردنەوە و باری سەرنجە لە بارەی بارودۆخی دەربڕراوەکانەوە. ئەسپێکتی ڕێزمانی لە زماندا بە ڕوونی دیارە و دەردەکەوێت، هەر زمانێکیش یاسا و بنەمای تایبەت بە خۆی هەیە، هەبوونیشیان لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی دیکە جیاوازە، بەڵام بە زۆری لە دروستەی کرداردا، یاخود مۆرفیمە پێکهێنەرەکانی کردارەوە دروستدەبێت، بە واتا لە ڕێگەی پێواژۆی ڕێزمانییەوە پەسندەکرێت (Asher, 1994: 241).

کەواتە سەبارەت بە دابەشکردن و جیاکردنەوەی یەکە یا ئەسپێکتی ڕێزمانی دەشێت، لەسەر بنەمای دیاریکردنی یەکە پێکهێنەری مۆرفۆلۆژی (پێکهاتن) و سینتاکسی ـ (ڕاڤەکردن) بێت، ئەمەش بە هۆی ئەوەی ئەسپێکی ڕێزمانی هەندێکجار بە ڕێگەی مۆرفۆلۆژی و هەندێکجاریش بە پێواژۆی سیناکسی- دێتەئاراوە، بەڵام بە گشتی لای زمانەوان و ڕێزمانونوسە کوردەکان ئەسپێکتی ڕێزمانی بە مۆرفۆلۆژیی کردارەوە گرێدراوە، یا پێیانوایە لە نێو دروستەی کرداردا دێت، یاخود مۆرفۆلۆژیکەڵییانە خۆی دەنوێنێت، هەر ئەسپێکتێکیش مۆرفیمی تایبەت بە خۆی هەیە، بە جۆرێک هەریەک لە ئەسپێکتەکانی (بەردەوامی، تەواو و دوور) بە پێواژۆی مۆرفۆلۆژیکەڵییانە دەردەکەون (عەبوزێد، ٢٠١٢: ٣٨)، بۆ نموونە:

١١) أ_ باپیر نوستووە.

١١) ب_ باپیر نوستبوو.

١١) پ_ باپیر دەنوست.

لە ڕستەکانی (١١)دا مۆرفیمەکانی {ووە، بوو، دە} نوستنەکەیان، وەک تەواو، دوور و بەردەوام نیشانداوە، ئەگەرچی لە ڕووی تێنسەوە هەموویان ڕابردوون.

١. ٥ پێڕەوی کارکردنی ئەسپێکت

پێڕەوی ئەسپێکتی سەربەخۆیی خۆی دەپارێزێت، لە ئەو بارانەدا، کە کرداری ڕستە وەك کردارێکی کردەیی ڕەفتاردەکات، دواتر وەك داینامیك، ئەوانە پەسنی بارودۆخی ماوەدرێژی دەکەن، بە ئەوەش دەگوترێت: ڕەفتاری ئەسپێکتی، هەمان بارودۆخ دەشێت وەك کردە یان ڕووداو پێشکەشبکرێت. لە هەندێك زماندا "ڕووداو ـــ Event" و "کردە ـــ Action" بە هۆی مۆرفیمی ڕێزمانییەوە لە پێڕەوی ئەسپێکتدا نیشاندەدرێن، ئەو کات مۆرفیم ئەرکی ئەو جیاوازییە لەئەستۆدەگرێت، جیاوازیی ئەسپێکتی، کە بە ڕێزمانی نەکراون یان لە ڕێزماندا ڕەنگیاننەداوەتەوە، بۆ نموونە، "Static جێگیر"ـە، کە بۆ هەردوو ئەسپێکتی ڕاست و تایبەتمەندیی ئەسپێکتی بەکاردەهێنرێت، بۆ ڕوونکردنەوەی پتر با بڕوانینە ئەم نموونانە:

١٢) أ_ یاریمان کرد.

١٢) ب_ یاریمان دەکرد.

١٢) پ_ لە یاریکردندابووین.

١٢) ت_ خەریکی یاریکردنبووین.

١٢) ج_ خووم بە یاریکردنەوە گرتبوو.

ڕستەکانی (١٢)، وەکو تێنس هەموویان لە ڕابردوودان، بەڵام لە ڕووی ئەسپێکتەوە جیاوازییان هەیە، بە جۆرێک (١٢ ـــ أ) یاریکردنەکە وەک گشتییەک پێشکەشدەکات، لە کاتێکدا ڕستەی (١٢ ـــ ب) یاریکردنەکەمان وەک کردارێکی بەردەوام و لە (١٢ ـــ پ)شدا وەک کردارێکی بەردەوامی دوور، کە ڕادەی بەردەوامییەکەی ئاشکرا نەکراوە، لە (١٢ ـــ ت)شدا خەریکبووین، یاخود ماوەیەکی باشبوو یاریماندەکرد، هەرچی (١٢ ـ ج)یشە، ئەوا خو و ڕاهاتنێک لەسەر کردەیەک ڕادەگەیەنێت، لە ئەمەشەوە هەریەک لە Comrie و Lyons پێیانوایە، کە ئەسپێکت لە لایەکەوە و ئەکشنسارت، لە لایەکی دیکەوە ئاماژە بۆ جیاوازیی واتایی هەمان جۆر دەکەن. تاقە جیاوازییەك کە هەبێت لە زمانی دیاریکراودا، ئەوە لە دەربڕینی زاراوەی زمانی دیاریکراودایە.

بە ئەم شێوەیە جیاوازی لە نێوان "ئەسپێکت" و "ئەکشنسارت"دا دەبێت لەسەر بنەما و بناخەی واتا بێت، ئەوە لە لایەن (Herman, 1976), and (Forsyth, 1970) جەختی لە بارەوە کراوەتەوە، بۆ نموونە، "ئەسپێکت تێڕوانینی قسەکەر یان نوسەرە بۆ کردە، یان بارودۆخی باسکراو"، (Bache, 1982: 64)، بە پێچەوانەوە، ئەکشنسارت دیاریدەکرێت وەك ئەوەی، ئەو ڕێبازە بێت، کە تێیدا "کردەیەك یان بارودۆخێك گەشەدەکات، یان بەردەوام دەبێت لە بارودۆخێکی دیاریکراودا" (Forsyth, 1970: 19) لە باری ئەسپێکتدا، دەڵێت: "قسەکەر یان نوسەر ئازادە لە هەڵبژاردنەکانی لە نێوان باسکردنی بارودۆخی پێرفێکتیڤ یان ئیمپێرفێکتیڤدا، کە بە هۆی کردارەکەوە ئاماژەی بۆ دەکرێت. لە کاتێکدا ئەکشنسارت کاتیگۆرییەکی بابەتییە لە ئەوەدا پێکهێنەری هەقیقی بارودۆخی باسکراو هاوبەشی تێدا دەکات"، کەواتە ئەسپێکت پێماندەڵێت: چۆن بارودۆخ یان کردەکان لەگەڵ "کات"دا ڕەفتاردەکەن. واتە ئایا ڕووداوەکان لە باری تەواو، بەردەوام یان لە دووبارەبوونەوەدان یان نا، هەروەها بناخەی ئەسپێکت لە بنچینەدا لەسەر بنەمای جیاوازی لە نێوان بارودۆخی پێرفێکتیڤ و ئیمپێرفێکتیڤێتی دامەزراوە.

٢. دروستەی ئەسپێکت و چەند بنەمایەکی دیکەی

ئەسپێکت کاتیگۆرییەکی ڕێزمانییە و پێوەندیی بە باری سەرنجی قسەکەرەوە هەیە، سەبارەت بە کردەیەکی دیاریکراو لە دونیای هەقیقەتدا، لە بەر تیشکی ئەم تێڕوانینەوە ئەم پارە بۆ توێژینەوە لە دروستەی ئەسپێکت و نیشاندانی ئاڕاستەکراو و لەخۆگرتن لەگەڵ تایبەتمەندیی ئەسپێکتی تەرخاندەکرێت، ئەم کارەش لە پێناو تێگەیشتنی پڕاوپڕی بابەتەکەیە، هەروەها دواتریش وەک چەترێک بابەتەکانی دیکەی باسەکە لەژێریدا جێگەیاندەبێتەوە.

٢. ١ ئەکشنسارت و ئەسپێکت

لە بواری توێژینەوەی ئەسپێکتدا چەند زاراوەیەك بەکاردەهێنرێن، بە نموونە، لە بری ئەکشنسارت زاراوەی "تایبەتمەندیی ئەسپێکت بەکاردەهێنێت"، کە پێشتر ئەو زاراوەیە لە لایەن Poutsmaـەوە بەکارهاتووە، هەروەها (Lyons, 1977: 706)یش تایبەتمەندیی ئەسپێکتی وەك ئەو بەشە ناساندووە، کە واتاکەی ئاماژە بۆ جۆرێکی تایبەت لە بارودۆخ دەکات زیادتر لە یەکێکی دیکەوە، چونکە بە لایەوە جیاوازی لە نێوان ئەو دووانەدا ئەوەیە، کە تایبەتمەندیی ئەسپێکت سروشتی سیمانتیکیی فەرهەنگییە، بۆیە ئەسپێکت بە گشتی چەندین لایەن دادەپۆشێت، یا چەندین جیاوازی دەگرێتەوە، کە ئاست و جیاوازییەکانی لەسەر بنەمای واتایی، ماوەدرێژی، زۆر ڕوودان، دووبارەوەبوونەوە، دەستپێکردن، تەواوبوون و هی دیکەش دانراوە.

٢. ٢ پێرفێکتیڤ

لە بارەی ناساندنی پێرفێکتەوە ئەوەی باوە، یا گوتراوە: ئەوەیە، کە ئاخێوەران، لە دەرەوە سەیری بارودۆخەکان دەکەن، بە واتا ناچنە نێو بارودۆخی باسکراوەوە، بۆیە بارودۆخەکە وەك دانەیەکی یەکگرتوو دێتەبەرچاو، بێ ئەوەی ئاماژە بۆ پێکهاتە و هەنگاوەکانی دیوی ناوەوەی بارودۆخەکە کرابێت، جیاوازیی بەخورتی و پێویست لە بونیاتی ناوەکیی بارودۆخەکان لەبەرچاوناگیرێت، پێرفێکتیڤ چەقی دیوی دەرەوەی بارودۆخ دەگوازێتەوە، بانگی گوێگرەکانی دەکات، تا لە دەرەوەوە سەیری بارودۆخەکە بکەن، وەك یەك پارچە. بێشك، پێرفێکتیڤ وەك "کاتیگۆریی ئەسپێکت" مامەڵەدەکرێت، ئەمەش بە هۆی ئەوەوەیە، کە پێرفێکتیڤێتی جەخت لە باری سەرنجی بارودۆخێك دەکاتەوە، وەك دانەیەکی هەمویی، بەبێ ئەوەی جیاوازی لە نێوان هەنگاو و بەشە جیاوازەکانیدا بکات، کە ئەو بارودۆخە پێکدەهێنن (Comrie, 1976: 16)، بە گوتەیەکی دیکە لەگەڵ "پێرفێکتیڤێتیدا"، قسەکەر لە دیوی دەرەوە سەیری بارودۆخی دیاریکراو دەکات، بە جۆرێك هەمو بارودۆخەکە وەك دانەیەکی یەکگرتوو، لە سەرەتا، ناوەڕاست و کۆتاییدا دەبینێت، بۆیە پێکهاتە و هەنگاوەکان، کە بارودۆخەکەیان پێکهێناوە لێکجیاناکاتەوە، وەك لە ئەم دوو نموونەیەدا دەبینرێت:

١٣) خانووەکەی دروستکرد.

پێچەوانەی:

١٤) خانووەکەی دروستدەکرد.

دیارە سەبارەت بە هەمویی Totalityـ دەبێت ددان بە ئەو ڕاستییە دابنرێت، کە ناکرێت بۆ هەمو زمانەکان وەکیەك بێت، تەنانەت لە گەڵ ئیمپێرفێکتیشدا هەمو دانەکان هەمان خوێندنەوە وەرناگرن، بە شێوەیەک لە زمانە سلاڤییەکاندا زمانەوانەکان جەختیان لە ئەو لایەنە کردووەتەوە، چونکە جگە لە جیاوازیی پێرفێکتیڤ/ ئیمپێرفێکتیڤ وەك خوێندنەوەی ئەسپێکت هیچی دیکە وەرناگرن. ئەوە تا ڕادەیەك لە پێڕەوی ئەسپێکتی ڕووسیشدا هەروایە، بەپێی ئامارێك، کە لەلایەن Dahil ـەوە ئەنجامدراوە جیاوازی پێرفێکتیڤ/ ئیمپێرفێکتیڤ لە زیادتر لە چلوپێنج زماندا ڕوودەدات و لە نێویاندا زمانی کوردییە. لە هەریەك لە ئەو زمانانەدا کاتیگۆریی پێرفێکتیڤ، وەك ئەندامی نیشانەکراو و ئیمپێرفێکتیڤێتی وەك نیشانەنەکراو مامەڵەدەکرێن، بە جۆرێک کاتیگۆریی پێرفێکتیڤ زیادتر مەیلی بە لای ئاماژەکردنی کاتی ڕابردوودا هەیە (Dahil, 1985: 79)، ئەوە وەك ڕوخسار و تایبەتمەندیی دوهەمی پێرفێکتیڤ دەزانێت، یا پێیوایە، کە لە هەمو زمانەکاندا، ئاماژەکردنی کاتی ڕابردوو پەسنی بەکارهێنانەکانی نموونەیی پێرفێکتیڤ دەکات، ڕووداوە تەواوبووەکان لە بەکارهێنانە نموونەییەکاندا لە ڕابردوودا دادەنرێن، زمانەکان جیاوازن، سەبارەت بە ئەوەی تا چ ڕادەیەك و بە شێوەیەکی بەرفرەوان ڕێگە بە پێرفێکتیڤ دەدەن، تا لە ئاماژەکردنی کاتی نا-ڕابردوودا بەکاربهێنرێت.

تایبەتمەندیی پێرفێکتیڤ: بە شوێن (Dahil, 1985:78-80)دا، هەمو ئەوانەی لەسەر کاتیگۆریی ئیمپێرفێکتیڤ کاردەکەن، لە ئەو باوەڕەدان:

(أ) پێرفێکتیڤ، ئاماژە بۆ ڕووداوێکی تاك دەکات، کە ناتوانرێت لەوە زیادتر لێکبدرێتەوە، خاڵی کۆتایی دیار بەخۆوەدەگرێت، بە زۆری لە ڕابردوودا ڕوودەدات، ئەمە تایبەتمەندییەکی زۆینەی ئەو زمانانەیە، کە جیاوازیی پێرفێکتیڤ/ ئیمپێرفێکتیڤ بەخۆوەدەگرن، بەڵام ناکرێت ئەوە لە هەمو زمانەکاندا هەمان شت بێت.

(ب) پێرفێکت یان پێرفێکتیڤ بە هۆی نیشانەی مۆرفۆلۆژیکەڵی و نیشانەی پاشگری بکەرییەوە دیاریدەکرێت، سەبارەت بە پێرفێکتیڤ/ ئیمپێرفێکتیڤ دەکرێت ئەو پرسیارانەی لای خوارەوە بکرێن:

- ئایا ڕابردوو تەنیا بۆ ڕابردوو سنوردارکراوە، یان چی؟
- ئایا ڕابردوو بۆ ئیمپێرفێکتیڤ سنوردارکراوە؟

جیاوازییەکە لە ئەوەدایە، پێرفێکتیڤ لەسەر ئاماژەکردنی کاتی ڕابردوو سنوردارکراوە، بەڵام دەشێت لێکدانەوە و دیاریکردنەکەی بۆ "پێرفێکتیڤ" و "ئیمپێپێرکتیڤ"یش بەکاربهێنرێت، ئەگەر بەکارهێنانی فۆرمی پێرفێکتیڤ ئاماژەکردنی کاتی ڕابردوو بگەیەنێت، نیشانەی زیادتر بۆ ئاماژەکردنی کاتی ڕابردوو پێویستناکات.

لە کاتێکدا، کە قەدی تێنسی کاری ڕابردووی پێرفێکتیڤ واتای ئەوە دەدات، کەسێك لە ڕاستیدا کردەیەکی کردووە "یان تەواوی کردووە"، تێنسی ـ ڕانەبردووی کرداری ئیمپێرفێکتیڤ تەنیا واتای وایە، "کەسێك دەستیکردووە بە کردەیەك (بەڵام تەواوی نەکردووە)" یان کەسێك هەوڵیداوە کردەیەك بکات (بەڵام سەرنەکەوتووە)، بە ئەم شێوەیە تێنسی ـ ڕابردووی ئەسپێکتی ئیمپێرفێکتیڤ لە ئیمپێرفێکتی لاتینی دەکات (Dahil, 1985:88).

ئەسپێکتی پرۆگرێسڤ/ بەردەوامی بەپێی ئەو ئامارەی لە لایەن (Dahil, 1985)ـەوە کراوە، لە بیستوهەشت زماندا دەبینرێت، لە زۆربەیاندا بە شێوەی پەراوێزی، کە لە نێویاندا کوردییە، ڕوودەدات. نموونەی یەکەمی توخمی خۆیی پرۆگرێسڤ، وەك وەچەبەشی ئەسپێکتی ئیمپێرفێکتیڤ دیاریدەکرێت، لە ئەو زمانانەدا، کە پێڕەوە ئەسپێکتییەکەیان لە سەر بنەمای جیاوازیی پێرفێکتیڤ/ ئیمپێرفێکتیڤ کاردەکات، پرۆگرێسڤ لە سەر بنەمای "on-going activiy" کردەی گەشەکردوو بونیاتدەنرێت، بە لای (Comrie, 1976)یەوە، پرۆگرێسڤ بەشێکە لە ئیمپێرفێکتیڤێتی، نەك بە پێچەوانەوە، بۆیە بە پێچەوانەی ئیمپێرفێکتیڤەوە سەربەخۆیە لە ئاماژەکردنی کاتی، چونکە: (أ) لە ڕابردوو نا-ڕابردوشدا ڕوودەدات، (ب) لە نا-ڕابردوودا خوێندنەوەی نەریت لەدەستدەدات، (پ) بە پێچەوانەی ئیمپێرفێکتیڤەوە، پرۆگرێسڤ لە کوردیدا بونیاتی پارافرێزی/ دارشتنەوەیی بەخۆوەدەگرێت، (ت) لە کاتێکدا ئیمپێرفێکتیڤ ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ لەگەڵ هەردوو کردارە ستەیتیڤ و داینامیکییەکاندا ڕوودەدات، و پرۆگرێسڤ تەنیا لەگەڵ فۆرمی تێسنی داینامیکییەکاندا گونجاوە. (ج) بە پێچەوانەی پرۆگرێسڤەوە، کە هەمیشە باسی کردەی کاتی دەکات، ئیمپێرفێکتیڤ پەسنی ڕاستی دەکات

(بۆ زانیاری زیادتر دەربارەی ئەم بنەمایانە، بڕوانە: ئەحمەد و حەمەئەمین، ٢٠١٨: ٩٦ ـ ١٠٤).

٢. ٣ ئیمپێرفێکتیڤ

تەواو بە پێچەوانەی پێرفێکتیڤێتییەوەیە، ئاخێوەران لە ناوەوە سەیری بارودۆخەکان دەکەن، وەك ئەوەی خۆیان بەشێك بن لە بارودۆخەکە، سەرەتا و کۆتایی بارودۆخ نابینن، بۆیە گرنگییەکی تەواو بە بونیاتی ناوەکیی بارودۆخەکان دەدەن، نواندنی ئیمپێرفێکتیڤێتیی چەقی دیوی ناوەوەی بارودۆخ دەگوازێتەوە، بە واتای ئەوەی بەرانبەرەکانی بانگدەکات، تا لە ناوەوە سەیری بارودۆخەکان بکەن، وەك ئەوەی بارودۆخەکە لە گەشەکردندا بێت.

هەریەک لە (Bache, 1997: 259) و (Comrie, 1976: 4) باوەڕیانوایە، کە جیاوازی لە نێوان "پێرفێکتیڤ" و "ئیمپێرفێکتیڤ"دا زیادتر بە هۆی هەڵوەستەی بکەرەوەیە کاتێك دەیەوێت بارودۆخەکان بە پێرفێکتیڤ یان ئیمپێرفێکتیڤ پێشکەشبکات، ئەسپێکت وەك ئامێرێکی زمانی جەختکردنەوەیە لە بارەی بارودۆخی دەربڕاو، کە بکەر دەیەوێت بیگوازێتەوە، بۆ زانینی زیادتر با سەیری ئەم نموونانە بکەین:

١٥) أ ــ باپیر نامەکەی نوسی.

١٥) ب ــ باپیر نامە دەنوسێت.

لە (١٥ ــ أ)دا کردارەکە لە فۆرمی پێرفێکتیڤدایە، کە لە پێش کاتی قسەکردن کۆتایی پێهاتووە، لە ئەم بارانەدا جەخت لەسەر کۆتایی کردەی نامەنوسین کراوەتەوە، لە کاتێکدا لە (١٥ ــ ب)دا باس لە بارودۆخێك کراوە، کە هیچ زانینێکمان سەبارەت بە سەرەتا و کۆتایی کردەی نامە نوسینەکە نییە. لە ئەمەوەیە، کە زۆرجار دەگوترێت:

جۆری بارودۆخ و ئەسپێکت ناوبەند پێوەند و تێکەڵاون، فۆرمی کردارێکی دیاریکراو، بۆ پرۆگرێسڤ بەکاردەهێنرێت، کە گونجاوە لەگەڵ هەندێك بارودۆخ، لەگەڵ هەندێکی دیکەشدا نا. لەبەرئەوە، لە زمانەکاندا، ڕەفتار، فیچەرەکانی ناوەکی و واتای کردارەکە گونجاوە لەگەڵ واتا و فۆرمێکی دیاریکراو لە کردار و ئەسپێکتدا، کە دەشێت لە زمانێکی دیکەدا وانەبێت. ئەسپێکتی پرۆگرێسڤ، ڕوخسارگەلێك لەخۆدەگرێت، کە بەپێی پێڕەوی ئەسپێکتی پێیدەگوترێت: ئیمپێرفێکتیڤ، کەواتە ئەو دوو لایەنە بە شێوەیەکی کەرتی دەچنەسەریەك، بۆ نموونە، ئیمپێرفێکت پرۆگرێسڤ لەخۆدەگرێت بەڵام پرۆگرێسڤ ئیمپێرفێکت لەخۆناگرێت.

تایبەتمەندیی ئیمپێرفێکتیڤ:

(أ) دووبارەبوونەوە، بناخەی بونیاتی ئەسپێکتی نەریتییە، وەك ڕەفتاری سەرەکیی ئەسپێکتی ئیمپێرفێکتیڤ چاوی لێدەکرێت، هەرکات ڕووداوێکی تاك بە شێوەیەکی ڕێکوپێك دووبارە و سێبارە دەبێتەوە، ستەیتیڤێتیی دووبارەبوونەوەی ناسنوردار لە ئیمپێرفێکتدا ڕوودەدات.

(ب) ئیمپێرفێکت وەك ناسادە مامەڵەدەکرێت، و بە هۆی پێشگرەوە (وەك نیشانە ڕێزمانییەکان) دیاریدەکرێت، بونیاتی ڕابردووی ئیمپێرفێکتیڤ بە هۆی لێکدانی تێنسی ـ ڕابردوو لەگەڵ نیشانەی ئیمپێرفێکتیڤدا، هەروەها هەندێکجاریش بە هۆی کاری بەیاریدەوە بونیاتدەنرێت، هەروەها پاشگری نیشانەی بکەری، بە نموونە لە زمانی عەرەبیدا، بە ئەم شێوەیە:

نوسی	كتب	He wrote	پێرفێکتیڤ
دەنوسێت	يكتب	He is writing	ئیمپێرفێکتیڤ
دەینوسی	كان يكتب	He was Writing	ئیمپێرفێکتیڤی ڕابردوو

(پ) ڕابردوو نیشانەکراوە، ئەوە بڕاوەتەوە، کە ئاماژەکردنی کاتی ڕابردوو بەخۆوەدەگرێت، ئیمپێرفێکتیڤ دیارینەکراوە، لە نێو خۆیدا ئاماژەکردنی کاتی داهاتوو لەخۆدەگرێت لەگەڵ یان بەبێ زیادەی زمانی دیکە. کردارەکانی کوردی پێرفێکتیڤ یان ئیمپێرفێکتیڤن، وەك زمانی ڕووسی، بە شێوەیەکی مۆرفۆلۆژی ڕەگی کرداری وەرگیراو هەمیشە مەیلی بە لای ئەوەدایە، کە بناخەی ئیمپێرفێکتیڤ دروستبکات. لە مەودای ئیمپێرفێکتیڤێتیدا، نیشانە ڕێزمانی و پەراوێزییەکان ئەرکی گەورەیان دەکەوێتەسەر، کاتیگۆریی پرۆگرێسڤ، لە کوردیدا نیشانەنەکراوە، بۆیە دەکەوێتە مەودای ئیمپێرفێکتیڤێتییەوە، کوردی مۆرفیمی سەربەخۆ بەرانبەر بە نیشانەی پرۆگرێسڤ "ing-"ی ئینگلیزی نییە، لە ئەسپێکتی پرۆگرێسڤی لە ڕابردوودا، بونیاتی واتایی نیشانەی ئیمپێرفێکتیڤ بە "دەــ + قەد" یان بە بێ زیادەی زمانی دیکە خوێندنەوەی "was/were + -ing" وەردەگرێت، کە فۆرمی دارشتنێکی مۆرفۆلۆژیکەڵی بەخۆوەدەگرێت، بە خوێندنەوەی کردەی نەریتییەوە، کە تا ڕادەیەکی زۆر لە ئیمپێرفێکتیڤ دەکات.

٢. ٤ بارودۆخی چرکەساتی punctual

لە هەر زمانێکدا دەشێت بارودۆخی "کۆکین" وەك نموونەی یەکەمی توخمی خۆیی بارودۆخە کورتخایەنەکان هەژماربکرێت، بە تایبەت "کۆکین"، "پژمین"، یان "لە دەرگادان"ی تاك، بە گشتی "کۆکین" لە فۆرمی ئەسپێکتی پرۆگرێسڤدا، کە واتای ئیمپێرفێکتیڤێتی دەگەیەنێت، بۆیە کاتێك دەگوترێت:

١٦)   باپیر دەکۆکێت.

کردەی ئەم ڕستەی (١٦) دەکرێت، وەك زنجیرەیەك لە کۆکین لە کاتدا درێژبنەوە. دیارە، نابێت ئەوەش لەبیربکەین، کە تەنانەت یەك کۆکەی تاکیش نابێت بە تەواوی کورتخایەنی وابێت، کە لە لە کاتدا درێژنەبێتەوە، بۆیە زمانەوانەکان لە جێگەی زاراوەی کورتخایەنی "punctuality"، زاراوەیەکی دیکە بە ناوی "semelfactive"بەکاردەهێنن، کە هاوتایە بە ڕووداوی "چرکەسات"، کە بە پێچەوانەی بارودۆخی کورتخایەنەوە واتای ئەوە دەدات، کە بارودۆخی دیاریکراو تەنیا یەکجار ڕوودەدات، بۆ نموونە، "پژمین"، کۆکین" یان لە دەرگادان"یکی تاك. دواجار دووبارەوەبوونەوە بە گشتی زنجیرەیەك لە هەریەک لە ئەو ڕووداوانە لەخۆدەگرێت (Comrie, 1976: 28).

بە ئەم شێوەیە بارودۆخی چرکەساتی باس لە ئەو بارودۆخانە دەکات، کە زۆر کورتخایەن، یا لە هەقیقەتدا کاتیان ناوێت، بە واتایەکی دیکە مەبەست لە بارودۆخی چرکەساتی ڕوودان یان کردنی کارێك لە کاتێکی لەباردا، یان ئاماژە و گەڕانەوە بۆ ڕووداو یان کردەیەك، کە لە کات و شوێنێکی تایبەتدا ڕوودەدات، ئەوە بە پێچەوانەی ئەو بارودۆخانەیە، کە لە ماوەیەکی دوورتر لە کاتدا ڕوودەدەن و دەخایەن، لە بواری ئەسپێکتدا "کورتخایەنێتی" بە واتای چۆنیەتیی بارودۆخی باسکراو دەگەیەنێت، کە لە کاتدا درێژنابێتەوە، بەڵکو ئەوانە دانەیەکن لە بارودۆخی کورتخایەن، بە گشتی بارودۆخە کورتخایەنەکان هیچ ماوەدووررییەیەکی ئەوتۆ بەخۆوەناگرن، کە شایانی باسکردن بێت، بۆیە بارودۆخە کورتخایەنەکان بونیاتی دیوی ناوەوە بەخۆوەناگرن، ئەوانە زیادتر بارودۆخی داینامیکن و بەشێك نابن لە بارودۆخی ئیمپێرفێکتیڤێتی، کە لە ئەوێدا قسەکەر و نێرەر دەبێتە بەشێك لە ڕووداوەکە و بونیاتی دیوی ناوەوە بۆ خوێنەر و گوێگرەکان دەخاتەڕوو، ئەمە وادەکات کە بارودۆخە کورتخایەنەکان لەگەڵ کاتیگۆریی ئیمپێرفێکتیڤدا نەگونجاوبن (Smith, 1983:478).

٢. ٥ ئاڕاستەکراو و لەخۆگرتن

بە شوێن (Bache, 1997: 242)ەوە شیمانەی ئەوە دەکەیەن، کە ئاڕاستەکراو و لەخۆگرتن بە ئەم شێوەیە دیاریبکرێت، بە جۆرێک "بارودۆخی ئاڕاستەکراو بریتییە لە بارودۆخی گەشەکردن (پرۆگرێسڤ)، بەرەو پێشەوە، بەڵام خاڵی کۆتایی لەخۆناگرێت، کە لە دوایەوە بارودۆخەکە ناتوانێت بەرەو پێشەوە بچێت، ئەگەر دووبارە دیارینەکرێتەوە. بارودۆخی لەخۆگرتنی خۆیش بریتییە لە بارودۆخی ئەتێلیکی و وا بەخەیاڵدادێت، کە نە پەیوەندیی هەبێت، نە خاڵی سروشتی کۆتایی هەبێت"، لە ئەم ڕوانگەیەشەوە دەکرێت ئەم نموونانە جیاوازی لە نێوان ئاڕاستە directed و هەبوون لە نێو خۆدا self-contained، نیشانبدەن:

١٧)   أ)   باپیر کۆخێکی بچووکی لە باخەکەیدا دروستدەکرد.
١٧)   ب)   باپیر بەرەو ئاڕاستەیەکی هەڵە ئۆتۆمبێلی لێدەخوڕی.
١٧)   پ)   کاتێک من چوومە ژوورەوە، باپیر کتێبی دەخوێندەوە.
١٧)   ت)   باپیر بە درێژایی شەقامەکانی باخەکە پیاسەیدەکرد.

لە ڕستەکانی (١٧)دا (أ) و (ب) ئاڕاستەکراون، بە شێوەیەک بارودۆخی ئەتێلیکی تێیاندا پەیوەندیی بە خاڵی کۆتایی دواتریانەوە هەیە، بارودۆخی باسکراو وا دەهێنێتە تێگەیشتن و پێشچاو، وەك ئەوەی بەرەو پێشەوە ئاڕاستەکراوبێت، بەڵام پێویست نییە بگاتە خاڵی کۆتایی سروشتی، هەریەک لە ڕستەکانی دیکەش، یاخود (پ) و (ت) بریتین لە هەبوون لە نێو خۆدا، لە ئەمەشدا، ئەوانە بارودۆخی ئەتێلیکی دەردەبڕن، کە پەیوەندییان بە خاڵی کۆتایی سروشتیی بارودۆخەکەوە نییە، بۆ نموونە بارودۆخی "خوێندنەوە" و "پیاسەکردن"، باس لە بارودۆخێك دەکەن، کە بە شێوەیەکی نادیاریکراو بەردەوامدەبن، هەروەها مەرج نییە "باپیر" لە (پ)دا خوێندنەوەی کتێبەکە تەواوبکات و لە (ت)، درێژی شەقامەکە دیارینەکراوە، بۆیە خولانەوەیە لە ناوخۆدا.

لە دەرئەنجامی ڕوونکردنەوە و نموونەکانەوە دەشێت، بگوترێت: پەیوەندیی بەهێز لە نێوان باری سەرنج و جۆری بارودۆخدا هەیە، پەیوەندییەکی وەها ناتوانرێت لە نێوان بارودۆخ و کات، یان لە نێوان بارودۆخ و واتای ئەسپێکتیدا هەبێت، بۆیە بە لای Bachـەوە دەگونجێت، بیر لە بارودۆخ بکرێتەوە بێ ئەوەی لە کاتدا دابنرێت، لە هەمو زمانەکاندا بکەرەکان ڕێگەی ڕێکخراوی جێبەجێکەرانە/ پراکتیکییان سەبارەت بە کۆدکردنی بارودۆخی باسکراو هەیە، لە زمانی ئینگلیزیدا ئەوە بە هۆی بەکارهێنانی دەرپڕینە کارە نا-دیاریکراوەکان و بە ناوی کراوەکانەوە بە ئەنجام دەگەیەنرێت، سەبارەت بە کوردیش دەشێت ئەم نموونانە بهێنینەوە:

١٨)   أ)   شێێ بە خێرایی پەتاکەی تێپەڕاند.
١٨)   ب)   بە مەبەستی تێپەڕاندنی پەتا، پێویستت بە خواردنی دەرمان هەیە.
١٨)   پ)   تێپەڕاندنی خێرای پەتا، هەمیشە بایەخی تایبەتی پێدەدرێت.

بە سەرنجدان لە ئەم نموونانەوە دەردەکەوێت، کە ڕستەی (١٨ ــــ أ) لە ڕابردوودا دانراوە، کە خوێندنەوەی ئەسپێکتی پێرفێکتیڤ وەردەگرێت، ئەسپێکتێکی لە ئەو جۆرە ئەو خوێندنەوانانە وەردەگرێت، یەکەم: کردەوەیی ــ actional ، دوەهەم: کاتی (ڕابردوو) و سێهەم: ئەسپێکتی (پێرفێکتیڤ) بە ئەم شێوەیە، هەر فۆرمێك ئەو سێ لێکدانەوانانە هەڵدەگرێت. ڕستەی کلۆزی (١٨ ــــ پ)ش چاوگی بکەری نا-دیاریکراوی لەخۆگرتووە، کە باس لە هەمان بارودۆخ دەکات، وەك ئەوەی لە (١٨ ــ ب)دا هەیە، بەڵام جیاوازییەکە لە ئەوەدایە، کە بارودۆخی "تێپەڕاندنی" لە کاتدا دانەنراوە، هەر واتایەکی تەواوبوو بو تێپەڕاندنەکە وەك بارودۆخی کورتخایەن وەردەگیرێت. بە کورتی ئەوەی لە (١٨ ــ ب)ـەوە وەریدەگرین، کردەوەیی بەڵام کات و ئەسپێکتییە، هەمان شت بۆ (١٨ ــــ پ)ــش دەگوترێت، کاتێك دەبینی کە "تێپەڕاندن" لە ئاوەڵکرداردا دەردەبڕێت.

٢. ٦ تایبەتمەندیی ئەسپێکتی

"ئەسپێکت" ئەوە دیاریدەکات، کە چۆن تەوژمی کات لە ڕستەی دیاریکراودا لەبەرچاودەگیرێت، وەک ئەوەی لە بابەتەکانی پێشوودا خرایەڕوو، "ئەسپێکت" لە کوردیدا زۆر موجەرەد/ نابەرهەستەیە، بە جۆرێک لە:

یەکەم: ئەسپێکتی پرۆگرێسڤ: کردەکە وا پێشکەشدەکرێت وەك ئەوەی بە شێوەیەکی کاتی لە پرۆسەی ڕووداندا بێت، بە جۆرێک قسەکەر جەخت لەسەر خاڵێك دەکاتەوە، کە نە سەرەتایە و نە کۆتایی، بەڵکو ناوەڕاستە، بۆ نموونە:

١٩)   لافاو وا شارەکە وێراندەکات.

دوەهەم: ئەسپێکتی پێرفێکت/ تەواو: کردەکە وا لەبەرچاودەگیرێت وەك ئەوەی تەواوبووبێت، بەڵام کاریگەریی کردەکە ئەگەر بەشێکیشی نەکەوتبێتە دوای خاڵی قسەکردنەوە، ئەوە کاریگەرییەکەی بەردەوام دەبێت، بە واتا باسکردنی ڕووداوێکە لە ڕابردوو بە کاریگەریی ئێستاوە، یاخود مانەوەی کاریگەریی کردەی کردارەکە تا کاتی قسەکردنەکە، بۆ نموونە:

٢٠)   لافاو شارەکەی وێرانکردووە.

سێیەم: ئەسپێکتی ئیمپێرفێکتیڤ: کردەکە وا دەبینرێت، وەك ئەوەی لە پێش کاتی قسەکردنەوە روویدابێت، بەڵام بەردەوام بێت بە کۆتاییەکی نادیاریکراوەوە لە دوای کاتی قسەکردنەوە، بە نموونە کاتێک دەگوترێت:

٢١)　لافاو شارەکەی ویراندەکرد.

چوارەم: ئەسپێکتی پێرفێکتیڤ: کردەکە لەبەرچاودەگرێت، وەك ئەوەی لە پێش کاتی قسەکردنەوە تەواوبووبێت، بۆ نموونە:

٢٢)　لافاو شارەکەی ویرانکرد.

٣. لێکچوون و جیاوازیی ئەسپێکت لەگەڵ تێنس و موددا

هەریەک لە کاتیگۆرییەکی کردار لە زمانە جیاوازەکاندا، خاوەن تایبەتمەندی، ئەرك و رەفتاری تایبەت بە خۆیەتی، بەڵام لە زۆر لایەن و تایبەتمەندیدا، لایەنی لێکچوویان زیاترە وەك لە لایەنە تایبەتخۆکان، بۆیە ئەم پارە سەبارەت بە ناوبەند پێوەندیی "ئەسپێکت"، لەگەڵ کاتیگۆرییەکانی "مود" و "تێنس" تەرخانکراوە، ئەویش بە لەبەرچاوگرتن و پشتبەست بە ئەو مەیدان و ناوچە پانوپۆڕەی، کە ئەسپێکت لەگەڵ تێنس و موددا تێیدا هاوبەشن.

٣. ١ ناوبەند پێوەندی و کارلێککردن لە نێوان ئەسپێکت و تێنسدا

ناوبەند پێوەندی لە نێوان کاتیگۆریی ئەسپێک و تێنسدا بە شێوەیەکە، ئاسان نییە، کە بتوانرێت هێڵێکی جیاکەرەوە لە نێوانیاندا بکێشرێت، بۆ ئەو مەبەستە دەکرێت ئاورێك لە پێناسەی هەریەکەیان بدەینەوە، کە لەگەڵ کاتدا مامەڵە دەکەن، بە گوتەیەکی دیکە زانستی زمانی سەردەم هەریەك لە ئەو کاتیگۆرییانە بە جیا دەناسێنێت، یا قسەیان لە بارەوە دەکات، بە نموونە (Comrie, 1976: 10) پێیوایە، "تێنس کاتی بارودۆخی ئاماژەبۆکراو بۆ هەندێك کاتی دیکە دەگەڕێنێتەوە، کە دەکرێت ئەوە بۆ دوواوە و بۆ پێشەوە پەیوەست بە کاتی قسەکردنەوە بەڕێوەبچێت". لە کاتێکدا ئەسپێکت بریتییە لە "ڕێگەی جیاواز بۆ تێڕوانین لە بونیاتی ناوەکیی کاتی بارودۆخەکان"، هەرچەند لە لایەکی دیکەوە باس لە ئەوە دەکرێت، کە بەهای ئەسپێکت پێوەندیی بە بەهای تێنسەوە، بە تایبەت لە بواری "پێکەوەنەگونجان In Compatibility"دا هەیە، ئەوەش خۆی لەخۆیدا جەختکردنەوەیە لەسەر بەهای فۆرمی تێنس، کە دەکرێت ئەسپێکت لە مەودا و فۆرمی تێنسەکانەوە هەڵبسەنگێنرێت.

پشتبەست بە ئەو تێڕوانینەی، تێنس کاتیگۆرییەکی ڕێزمانییە و پێوەندیی بە کاتەوە هەیە، ئەسپێکتیش کاتیگۆرییەکی ڕێزمانییە و پێوەندیی بە باری سەرنجی قسەکەرەوە هەیە، سەبارەت بە کردەیەکی دیاریکراو لە دونیای هەقیقەتدا، کەواتە تێنس و ئەسپێکت دوو کاتیگۆریی لە یەکدی جودان، بۆیە ئەم باسە دەتوانێت لەسەر لێکدانەوەی واتایی کاتیگۆرییەکانی ئەسپێکت و تێنسەوە دەستپێبکات، ئەویش بە جۆرێک ئەسپێکتی پێرفێکتیڤ لە کوردیدا، وەك ئینگلیزی بە شێوەیەکی رووداوی وەریدەگریت، زمانەوانە ئینگلیزەکان کۆکین سەبارەت بە ئەوەی، کە ئایا پێرفێکتی ئینگلیزی نیشانەی تێنسە یان ئەسپێکت، بە لای (Ogihara)یشەوە شتێك، کە ڕوونەبێت ئەوەیە، کە لە نێوان واتای ڕابردووی سادە و واتای ئەسپێکتیدا هەیە، چونکە لە ڕوانگەیەکەوە پێرفێکت لە ڕابردووی سادە دەچێت، لە ئەوەدا، کە کاردەکات، تا ڕووداوێك لە ڕابردوودا دانێت پەیوەست بە کاتی قسەکردنەوە، بەڵام لە هەمان کاتدا جیاوازی لە نێوان ئەو دوو بونیاتەدا هەیە، پێرفێکت هەمیشە مامەڵە

دەکرێت وەك ئەوەی بونیاتێکی ئەسپێکتی بێت، هەر بۆیە (Comrie, 1976: 10) پێیوایە، کە ڕستەی ڕانەبردووی پێرفێکت جۆرێکە لە پێوەندیی هەنووکەیی ڕووداوەکە، یان بارودۆخەکە بە هۆی ڕستەکەوە دیاریدەکرێت، بۆ ڕوونکردنەوەی پتر با بڕوانینە ئەم نموونەیە:

٢٣)　باپیر کتێبەکەی ونکردووە.

ڕستەی (٢٣) تەنیا ئەوە نیشاننادات، کە "باپیر" کتێبەکەی ونکردووە، بەڵکو ئەوەشە، کە کتێبەکە تا ئەم کات و ساتە نەدۆزراوەتەوە، کەواتە بە هۆی ئەو پێوەندییە بە ئێستایەتییەوە، خوێندنەوەی ڕانەبردووی پێرفێکت پێویست دەبێت، ئەمە لە کاتێکدا لە کلۆزی تێنسیدا پێرفێکت بە هۆی ئەو هەقیقەتەوە دیاریدەکرێت، کە ڕێگە بە پێکەوە ڕوودانی ئاوەڵکردارەکان نادات، کە ئاماژە بۆ ماوەی ڕابردووی دیاریکراو دەکات، بۆ نموونە: دوێنێ، شەوی ڕابردوو، دوو ساڵ پێش ئێستا و هەروەها. ئەوانەی خوارەوە (أ) و (ب) ڕێزمانین لە کاتێکدا (پ) و (ت) نا.

٢٤)　أ)　باپیر دوێنێ شەو کتێبەکەی ونکرد.

٢٤)　ب)　باپیر دوو ساڵە زانکۆی تەواوکردووە.

شەهادەکەی پێیە، وەک بەرهەمی چەند ساڵەی

٢٤)　پ)　* باپیر دوێنێ شەو کتێبەکەی ونکردووە.

٢٤)　ت)　* باپیر دوو ساڵ پێش ئێستا زانکۆی تەواوکردووە.

لە لایەکی دیکەوە پێرفێکت بە شێوەیەکی واتایی وەك لێکدانەوەی ڕابردووی سادەیە، زۆر لە فۆڕمەکانی پێرفێکت بە پێچەوانەی ڕابردووی تەواو یا ڕانەبردووی پێرفێکت لە کلۆزی تێنسیدا دەتوانێت لەگەڵ ئاوەڵکرداری کاتیدا ڕووبدەن، کە ئاماژە دەکات بۆ ماوەی ڕابردووی سادە، بۆ نموونە:

٢٥)　أ)　شێنێ، گوتی: من مۆبایلەکەم ونکرد.

٢٥)　ب)　شێنێ، گوتی: من مۆبایلەکەم ونکردووە.

٢٥)　پ)　شێنێ، گوتی: کە مۆبایلەکەی ونکردبوو.

لە ڕوانگەی پێناسەکانەوە، ڕستەی (٢٥ ـــــ أ) دەتوانێت، لێکدانەوەی ڕابردووی سادەی هەبێت، بەڵام ڕستەی (٢٥ ـــــ ب)ش تەنیا لێکدانەوەی ئەسپێکتی وەربگرێت، چونکە ئەوە کلۆزێکی دیاریکراوە لە ڕابردووی تەواودا، هەرچی ڕستەی (٢٥ ـــــ پ)شە وا دەبینرێت، کە ئاڵۆز بێت لە نێوان لێکدانەوەی ئەسپێکتی و ڕابردووی دووردا.

بە ئەم شێوەیە هەرسێ کاتیگۆرییەکانی "تێنس"، "ئەسپێکت" و "ئەکشنسارت" ناوبەند پێوەندن، ڕاستییەکەش ئەوەیە، کە لە باری سەرنجی " تێنس"ەوە، "ئەسپێکت"، "مود" و "کردە"، لە ڕێزمانی گشتی و لە هەر زمانێکی تایبەتدا، بە ڕێگەی جیاواز بەکۆددەکرێن، هەریەك لە ئەوانە دەشێت جۆرێك لە دەستەڵات باڵای فۆڕمەڵی لەسەر ئەوەکەی دیکە هەبێت یان وەربیگرێت. لە هەندێك زماندا وا دەردەکەوێت، کە تێنس بە شێوەیەکی فۆرمەڵی لە پێڕەویی کرداردا بەدەستەڵات و گرنگتر بێت لە ئەوەکانی دیکە، ئەمە لە هەمو زمانەکاندا چوونیەك نییە، دەبینی لە زمانێکی دیکەدا ئەسپێکت لە پێڕەوی کرداریدا باڵادەسترە. ئەوەش پشت بە جۆر و زمان دەبەستێت، لە پێناو ڕوونکردنەوەی پتر ئەم نموونەیەش دەهێنینەوە:

٢٦)　باپیر دوێنێ ڕایکرد.

لە ڕستەی (٢٦)دا وەك دەردەکەوێت بە سێ ڕێگەی جیاوازەوە ئاماژە بۆ کات کراوە، یەکەم: نیشانەی تێنسی ڕابردوو {ـــــ د}، کە ئاسایی لەکوردیدا دەچێتە سەر قەد، و پێمان دەڵێت: کردەی "ڕاکردن" لە کاتێکدا بووە، کە دەکەوێتە پێش کاتی

قسەکردنەوە. دوهەم: خودی کارەکە "ڕاکردن" لە باری سەرنجی ئەسپێکتەوە، پێرفێکتە، قسەکەر لە دەرەوە سەرنج لە بارودۆخی ڕاکردن دەدات، و بەشێك لە ئەزموونی ئەو پێکناهێنێت، لە ئەممەوە تێدەگەین، کە بارودۆخەکە پێش کاتی قسەکردن ڕوویداوە، جۆری بارودۆخ چالاکییە، ئەتێلیکە و دەشێت ماوەیەك لە کاتدا بخایەنێت، واتە کورتخایەن نییە. سێیەم: دەربڕاوی ئاوەڵکرداری "دوێنێ" بە هەمان شێوە پێماندەڵێت: چالاکیی "ڕاکردن" لە کاتێکدا ڕوویداوە، کە دەکەوێتە پێش ئەو کاتەی ئێمە قسەی تێدا دەکەین، کە ئەمڕۆیە، هەموو ئەوانە هێشتا پێمانناڵێن: ماوەدووری چالاکیی "ڕاکردن" چەند لە سەرجەمی ماوەدووریی دوێنێ، کە بە 12 بۆ 24 کاژێر مەزندەدەکرێت، داگیردەکات، کەواتە هەریەك لە ئەو کاتیگۆرییانە بە شێوەیەکی واتایی سەربەخۆن، بەڵام دەکرێت فۆرمێکی دیاریکراو لە باری سەرنجی چەندین کاتیگۆریی جیاوازەوە لێکبدرێتەوە، ئەوەی پێکهێنەرەکانی ڕستەکە لێکجیادەکاتەوە ئەوەیە، کە نیشانەی تێنس وەك نیشانەی ڕێزمانی لە ڕابردوودا دەچێتە سەر قەد، و ئەرکی باسکردنی بارودۆخ لە ڕابردوودا بە فۆرمەکە دەدات، لە کاتێکدا "دوێنێ" وەك ئاوەڵکرداری کات دەشێت دیاریکردنی قەوارەی ئەسپێکتیش لەخۆبگرێت، چونکە ماوەدوورییەک لەخۆدەگرێت.

لە لایەکی دیکەشەوە ناوبەند پێوەندیی تێنس و ئەسپێکت لە ئەوەدایە، کە تایبەتمەندییەکی دیکەی دیاری تێنسی ڕانەبردوو، کە وەك دانەیەك لە واتایەکی پەراوێز (درێژەپێدراو)ی ئەو تێنسە لەبەرچاودەگیرێت، ئەویش بە ئاماژەکردن بۆ هەقیقەتی هەمیشەیی، بۆ نموونە:

(٢٧) مانگا گیا دەخوات.

(٢٨) بزن گیا دەخوات.

لە ڕستەکانی (٢٧ و ٢٨)دا ئاماژە بۆ کاتی ئێستا کراوە، ئەویش بە دانەپاڵی ڕاستیی هەمیشەیی بۆ ئەو دەربڕینانە لەسەر بناخەی نیازمەندی و هۆکاری زمانی زیادە لەپاڵ واتای خودی تێنسی ڕانەبردوودا، هەروەها لە لایەکی دیکەوە هەمیشەیەتی دەتوانرێت بە هۆی ئاوەڵکرداری کاتیشەوە بونیاتبنرێت. بۆ نموونە: "مانگا هەمیشە/بەزۆری/بەگشتی/زۆربەی کات گیا دەخوات"، کە کاریگەریی لەسەر واتای تێنسەکە نییە.

٣. ٢ ناوبەند پێوەندی و کارلێککردن لە نێوان ئەسپێکت و موددا

ئەوەی زۆرینەی زمانەوانەکان لە بارەیەوە کۆکن، ئەوەیە، کە پێڕەوی مۆداڵی زوربەی زمانە باوەکان بە شێوەیەکی واتایی بە تەنیا، یا بە شێوەیەکی بنچینەیی پێوەندییان بە کردارەکەوە نییە، بەڵکو بە هەمو ڕستەکەوە پێوەندیدارە (Palmer, 1986: 2)، ئەمە لە کاتێکدا ئەسپێکتیش کاتیگۆرییەکی ڕێزمانییە و پێوەندیی بە باری سەرنجی قسەکەرەوەوە هەیە، سەبارەت بە کردەیەکی دیاریکراو لە دونیای هەقیقەتدا، بەڵام هەرچی مودە، ئەوا کاتیگۆرییەکی ڕێزمانییە پێوەندیی بە بەڵێنی قسەکەرەوە هەیە لە بواری حاڵەتێکی واقیعی/کەتواری ئەو شتەی، کە دەیلێت: "دڵنیایی تەواو، دڵنیایی یان گومانکردن" دەردەبڕێت (Lyons, 1968: 307)، کەواتە مود دەتوانێت، کە لایەنی لێکچوو و جیاواز لە نێوان کاتیگۆرییەکانی مۆداڵی "زانینگەرایی" و مۆداڵی "پەیمان و ئەرك" بخاتەڕوو، بۆ نموونە:

(٢٩) ئۆتۆمبێلەکەی باپیر لەبەر دەرگایە، دەبێت ئێستا لە ماڵەوە بێت.

(٣٠) باپیر ڕۆژانی شەممە دەوامی نییە، پێویستە ئەمڕۆ لە ماڵەوە بێت.

کەواتە لە دەرئەنجامی نموونە و ڕوونکردنەوەکانەوە دەشێت، بگوترێت: ئەمانە لەسەر بنەمای ڕێزمانی سینتاکتیکی لێکجیادەکرێنەوە، بە جۆرێک ئەسپێکت بە هۆی گەردانی کردارەکانەوە بەئەنجامدەگەیەنرێت، بەڵام مود بە ڕێگەی گۆڕانی کردارەکان و کردارە مۆداڵەکانەوە دەبێت، بۆ نموونە، پێویستبوون، شایانبوون، ئارەزووکردن، ویستن، و ... تاد. .

بە ئەم شێوەیە، کاتیگۆریی "مود" سێیەم کاتیگۆرییە، لە پاڵ "تێنس"و "ئەسپێکت"دا، کە پەیوەست بە فۆڕمی کردارەوە یا لە سنوری کرداردا توێژینەوەیان لە بارەوە دەکرێت، جیاوازیی لە نێوان ئەو کاتیگۆریانەشدا، ئەوەیە، کە "ئەسپێکت" و "تێنس" بە شێوەیەکی مۆرفۆلۆژیکەڵی لەسەر فۆڕمی کردارەکان نیشانەکراون، بەڵام کاتیگۆریی "مود" بە زاراوەکراوە، و هەر کردارێکی مۆداڵی بە لانی کەممەوە دوو "واتا" بەخۆوەدەگرێت، کە خۆیان لە واتای "زانینگەرایی" و "بەڵێن و ئەرك ..." دا دەبینینەوە، وەک ئەوەی لە نموونەکانی (٢٩ و ٣٠)دا هاتووە، هەر لەبەر ئەمەیە، کە (Khomutova, 2014: 395) باوەڕیوایە، کە "مود" هەڵسەنگاندنێکی کەسییە (-- -)، سەبارەت بە ڕاستی و ناڕاستیی بارودۆخی باسکراوەوە.

سەبارەت بە جیاوازیی نێوان ئەم کاتیگۆرییانەش دەشێت ئاماژە بە ئەوە بدەین، کە واتای نەریتی دەکەوێتە سەر سنوری سێ پێڕەوی: تێنس، ئەسپێکت و مودەوە، کەواتە دەتوانین نەریت بە هۆی تێنسەوە دەربخەین، بۆ ئەو مەبەستە، تێنسی ڕانەبردوو گونجاوە، چونکە دەتوانێت بارودۆخەکان بە درێژایی کاتێکی گەورەتر دابنێت، هەروەها نەریت دەشێت بە هۆی ئەسپێکتەوە بێت، لەبەر ئەوەی ئەسپێکت ئاماژە بۆ دیوی ناوەوەی کاتی چوارچێوەی بارودۆخەکان دەکات، بۆ نموونە:

(٣١) جگەرەی دەکێشا.

بەڵام کاتێك بارودۆخەکە بەشێکی زۆر لە کات داگیردەکات، ئەوا دەشێت نەریت مۆداڵ بێت، چونکە هاوبەشی لە بە ئەندامبووندا دەکات لەسەر سنوردارکردن سەبارەت بە دونیای هەقیقی بۆ گشتکاری سەبارەت بە دونیای چاوەڕوانکراو لە ئەوەی خرایەڕوو، دەشێت پوختەی قسەکانی (Comrie, 1976: 40) ئەوەبێت، کە هیچ زمانێك بە هۆی تێنسی ــ بەرانبەرییەوە جەخت لە بارەی نەریتەوە ناکاتەوە، بەڵکو دەربڕینی نەریتی ڕێزمانی هەمیشە لەگەڵ پێڕەوی مۆداڵ و ئەسپێکتدا یەکدەگرێتەوە لە بری پێڕەوی تێنسی لە زماندا.

ئەنجامەکان

لە ئەنجامی شیکردنەوە و لێکدانەوە تیۆری و جێبەجێکەرانەکانی ئەم توێژینەوەیە، چەند ئەنجامێک دەستەبەر دەکرێت:

١. ئەسپێکت، جەختکردنەوە و باری سەرنجە لە بارەی بارودۆخی دەربڕاوەوە، بۆیە دەشێت، بگوترێت: ڕاستەوخۆ جەخت لە سەرەتا، ناوەڕاست و کۆتایی بارودۆخەکان دەکاتەوە، هەروەها پێماندەڵێت: چۆن بارودۆخ یان کردەکان ڕەفتار لەگەڵ "کات"دا دەکەن، بە جۆرێک ئایا ڕووداوەکان لە باری تەواو، بەردەوام یان لە دووبارەبوونەوەدان یان نا.

٢. ئەسپێکت، زاراوەیەکە بۆ پەسنکردنی ئەو کاتەی بارێک تێیدا ڕوودەدات بەکاردەهێنرێت، و نواندن و ڕێکخستنیشی بە دوو ڕێگەی جیاوازدەبێت، یەکەمیان: ئەسپێکتی فەرهەنگییە، کە بە هۆی کردە و بارودۆخی کردارەوە دیاریدەکرێت، دوهەمیان: ئەسپێکتی ڕێزمانییە، کە پێواژۆیەکی مۆرفۆلۆژییە، واتە لە ڕێگەی مۆرفیمە تایبەتەکانەوە بەرهەمدەهێنرێت.

٣. زمانی کوردی وەك هەر زمانێکی دیکە فۆڕمی ئەسپێکتی لە تێنسی ــ پێرفێکتیڤدا بەخۆوەدەگرێت، کە بارودۆخی ئێستایی دەردەبڕێت، ئەمەش بە هۆی ئەوەوەی

بونیات و بناخەی ئەسپێكت لە بنچینەدا لەسەر بنەمای جیاوازی لە نێوان بارودۆخی پێرفێكتیف و ئیمپێرفێكتیڤێتی دامەزراوە.

٤. ئەسپێكتی پێرفێكتیڤی دوو شتمان پێدەڵێت: یەكەم زانیارییەك كە قسەكەر لە دەرەوە و وەك دانەیەكی یەكگرتوو (پێكهاتوو لە سەرەتا، ناوەڕاست، و كۆتایی) سەیری بارودۆخەكە دەكات، دوهەم، پێماندەڵێت: ئەوە لە كاتێكدا ڕویداوە، كە دەكەوێتە پێش كاتی قسەكردنەوە.

٥. هەریەک لە پێڕەو و کاتیگۆرییەکانی تێنس، ئەسپێکت و مود، مامەڵە لەگەڵ فۆڕمی تێنسدا دەکەن، و نواندن و ڕێکخستنی تایبەت بە خۆیان هەیە، جیاوازیی هەرە گرنگیش لە نێوان تێنس و ئەسپێکتدا ئەوەیە، کە تێنس لە فۆڕمێکی دیاریکراوی کرداردایە، کە واتاکەی ئاماژەکردن بۆ کاتی ڕووداوی پێوازۆکان لەخۆدەگرێت، بەڵام ئەسپێکت تایبەتمەندیی ڕوودانی کردارێکە، و کردەیەکە لە لایەنی ناوەکیی کرداردایە، ئاماژەیە بۆ تایبەتمەندییە پێوەندیدارەکانی کات، وەک تەواوبوون، ماوەدرێژی و دووبارەبوونەوەی کردارێک.

٦. لە زمانی کوردیشدا، وەک گشت زمانەکانی دیکە هیچ کردارێک بێ کات، و هیچ کاتێکیش بەبێ نیشانە و مەبەست نابێت، بۆیە کاتیگۆریی ئەسپێکت کاتی ئاماژەکردن بەکاردەهێنێت، تاوەکو گۆشەنیگای کاتی لە سەر بارودۆخەکە لە کاتی ڕوودانەکە پێشکەشبکات، بەڵام کاتیگۆریی مود کاتی قسەکردن بەکاردەهێنێت، تا گۆشەنیگای کاتی لەسەر بارودۆخ لە کاتی ڕووداوەکەوە نیشانبدات.

سەرچاوەکان

ئەحمەد، مەحموود فەتحوڵڵا و حەمەئەمین، خۆشناو عەزیز حەمەئەمین (٢٠١٨). پرۆگرێسڤ لە زمانی کوردیدا، بە بەراوردی زمانەکانی تری وەک ئینگلیزی و فارسی، گۆڤاری زانکۆی گەرمیان، Vol. (5)، No. (1)، زانکۆی گەرمیان، کەلار.

حەمەئەمین، خۆشناو عەزیز و ئەحمەد، مەحموود فەتحوڵڵا (٢٠١٩). کارە ئەسپێکتییەکان لە زمانی کوردیدا، گۆڤاری زانکۆی گەرمیان، Vol. (6)، No. (3)، زانکۆی گەرمیان، کەلار.

عەبوزێد، سانیا جەبار (٢٠١٢). ئەسپێکتن کاری ـــــ د کوردیا سەریدا، چاپا ئێکێ، چاپخانا خانی، سپیرێز، دهۆک.

قادر، ئەبوبەکر عومەر (٢٠٠٣). بەراوردێکی مۆرفۆسینتاکسی ــ لە نێوان زمانی کوردی و فارسیدا، نامەی دکتۆرا، کۆلێژی زمان، زانکۆی سلێمانی، سلێمانی.

میراودەلی، کەمال (٢٠٠٧). فەرهەنگی ڕێزمانی کوردی، چاپی یەکەم، لە بڵاوکراوەکانی مەڵبەندی کوردۆلۆجی، چاپخانە (؟)، سلێمانی.

Asher, R. E. (1994). The Encyclpedia of Language and Lingustics, VI. Oxford: Pergamon Press.

Bache, C. (1982). Aspect and Akctionsart: Towards a SWmantic Distinction. Hornal of Linguistic 18, 57-72.

Bache, C. (1997). Thre Study of Aspect, Tense, and action. Peter Lang.

Comrie, B. (1976). Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problem. Cambridge. Combridge Univesity Press.

Dahil, O. (1985). Tense and Aspect System. Oxfoerd and New Yor, Blackwell.

Forsyth. J. (1970). A Grammar of Aspect: Usage and Meaning in the Russian verb. Cambridge University Press, pp. xiii, 386.

Freed, A. F. (1979) The Semantics of English Aspectual Complementation. D. Rediel publishing Company, London : England.

Holt, J. (1943). Etudes d 'aspect, Universite d' Aarhus. Acta Jutlandia 15. Holvoet A. pp. 1 – 9.

Khomutova, Tamara N. (2014), Mood and Modality in Modern English, Docial and Behavioral Sciences 154.

Leech, G. (2006), A Glossary of English Grammar, Edinburgh University press.

Lyons, J. (1968). Introduction to Theoretical Linguistics. Cambridge: Cambridge Univesity.

Lyons, J. (1977). Semantics I-II. London, Cambridge & New Yourk: Cambridge Univesity Press.

Palmer F. R. (1986). Mood and Madality. Cambridge: Cambridge University Press.

Porzig, W. (1927). Zur Aktionsart indogermanischer prasensbildungen in indogermanische Forschungen. 45s. 152 ff.

Ross, John R. (1969). Auxiliaries as main verbs. In W. Todd (Ed.), Studies in philosophical linguistics (Series 1). Evanston, IL: Great Expectations Press.

Smith, C. S. (1983). A theory of Aspectual choice. Linguistic Society of America. Vol. 59, NO. S. pp. 479 – 501.

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v8n2y2025.pp63-72